

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНА НАУКОВА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ»

вул. Митрополита Василя Липківського, 36, м. Київ, 03035, тел./факс: (044) 248-25-14

25.07.2016 № 2.1/10-1828

На № _____ від _____

Департаменти (управління) освіти
і науки обласних, Київської
міської державних адміністрацій

Інститути післядипломної
педагогічної освіти

Про методичні рекомендації з питань
організації виховної роботи у навчальних закладах
у 2016/2017 навчальному році

Інститут надсилає для практичного використання методичні рекомендації
з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2016/2017
навчальному році.

Просимо довести їх до відома керівників навчальних закладів та
педагогічних працівників.

Рекомендації будуть розміщені на веб-сайті Інституту модернізації змісту
освіти www.imzo.gov.ua.

Додаток на 24 арк.

В. о. директора

Ю. І. Завалевський

**Методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у
навчальних закладах у 2016/2017 навчальному році**

Сучасна школа вимагає докорінного переосмислення усієї системи виховання, оновлення змісту, форм і методів духовного становлення особистості на основі гуманізації життєдіяльності учня, створення умов для самореалізації у різних видах творчої діяльності. Головною метою виховання особистості є підготовка учнів до повноцінного суспільного життя, яке передбачає виконання ролей громадянина, трудівника, громадського діяча, сім'янина, товариша.

Сучасні наукові дослідження доводять, що виховання є глибоко національним за своєю суттю, змістом, характером. «Національне виховання, - як зазначала українська громадська, культурно-освітня діячка, педагог Софія Русова (1856-1940), - забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а, значить, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдного поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів...»

Основні завдання виховної діяльності сучасних закладів освіти визначені Законами України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років»; указами Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», від 24.03.2015 № 169/2015 «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни», від 12.06.2015 № 334/2015 «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді», від 12.08.2015 № 471/2015 «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами трагедії Бабиного Яру», від 13.10.2015 № 580/2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки», від 09.11.2015 № 633/2015 «Про відзначення у 2015 році Дня Гідності та Свободи», від 03.12.2015 № 675/2015 «Про відзначення 25-ї річниці незалежності України», від 30.12.2015 № 731/2015 «Про відзначення у 2016 році Дня Соборності України», від 22.01.2016 № 17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років», від 15.03.2016 № 94/2016 «Про відзначення 20-ї річниці Конституції України», від 08.04.2016 № 130/2016 «Про відзначення у 2016 році Дня пам'яті та примирення і 71-ї річниці перемоги над нацизмом у Другій світовій війні»; постановами Верховної Ради України від 12.05.2015 № 373-VIII «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді», від 22.07.2015 № 524 «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань національно-патріотичного виховання»; розпорядженнями Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 № 998-р «Про заходи з увічнення

пам'яті захисників України на період до 2020 року», від 25.12.2015 № 1400-р «Про затвердження плану заходів щодо національно-патріотичного виховання молоді на 2016 рік», від 13.01.2016 № 3-р «Про затвердження плану заходів із відзначення у 2016 році Дня Соборності України», від 05.05.2016 № 348-р «Про затвердження плану заходів щодо вшанування Дня пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу», від 11.05.2016 № 372-р «Про затвердження плану заходів з підготовки та відзначення 20-ї річниці Конституції України», від 27.05.2016 № 418-р «Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік», наказах Міністерства освіти і науки України від 28.05.2015 № 582 «Про схвалення Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді», від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах», від 16.07.2015 № 768 «Про національно-патріотичне виховання в системі освіти».

Завдання сучасної системи виховання, які впливають із суспільних потреб сьогодення, полягають у реальному переході до педагогічної творчості та індивідуального впливу, у переорієнтації учнівських і педагогічних колективів на гуманізацію виховання, створення умов для цілеспрямованого систематичного розвитку людини як суб'єкта діяльності, особистості, індивідуальності.

1. Особливої ваги набуває питання національно-патріотичного виховання підростаючого покоління

Формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим, національно-патріотичне виховання є важливим сектором навчально-виховного процесу.

Саме національно-патріотичне виховання закладає підвалини для формування свідомості нинішніх і майбутніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку власного особистісного розвитку на засадах гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін.

Виклики сучасного суспільства ставлять перед системою освіти завдання виховати громадянина-патріота нової формації (ініціативну особистість продуктивно-діяльнісного типу, яка бачить перспективи своєї держави, готова відстоювати її інтереси). Основним документом щодо національно-патріотичного виховання підростаючого покоління є Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затверджена Указом Президента України від 13.10.2015 р. № 580/2015. Відповідно до положень зазначеної Стратегії, основними складовими національно-патріотичного виховання визначено: громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне й духовно-моральне виховання.

Відтак, зусилля педагогів мають бути спрямовані на підвищення рівня патріотизму молодого покоління шляхом оптимальної організації відповідної виховної роботи. Особливу увагу потрібно зосередити на змісті заходів з національно-патріотичного виховання. Для цього слід враховувати, що на особистісному рівні патріотизм – найважливіша, стійка характеристика людини, що виражається у її світогляді, моральних ідеалах, нормах і проявах поведінки. Це високо смислова безумовна якість-цінність, що виражає ставлення людини до Батьківщини, народу, державу й до самої себе.

Основними складниками патріотизму є: любов до Батьківщини, народу, держави (любов до України); діяльнісна відданість Україні; суспільно значуща цілеспрямованість; моральна стійкість; готовність до самопожертви; почуття власної гідності. Саме складники патріотизму й визначають спектр змістових ліній виховної роботи з національно-патріотичного виховання.

Завдання навчальних закладів – так побудувати виховну діяльність, щоб сама її організація, приклади авторитетних наставників-учителів, шкільне середовище виховували дітей у дусі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності. При цьому патріотизм є чужим націоналізму, шовінізму, сепаратизму і космополітизму.

Завдання педагогів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для дитини особливого смислу, тобто сприймалися не лише розумом, а й «серцем». Для цього слід чітко усвідомлювати завдання національно-патріотичного виховання:

- утвердження в свідомості й почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережливого ставлення до природи;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- підвищення престижу військової служби, а звідси - культивування ставлення до солдата як до захисника Вітчизни, героя тощо.

Важливим аспектом формування національно самосвідомої особистості є виховання поваги та любові до державної мови. Володіння українською мовою та використання її у повсякденному спілкуванні повинно стати пріоритетними у виховній роботі з дітьми. Мовне середовище має значний вплив на формування учня-громадянина, патріота України.

Метою заходів у сфері національно-патріотичного виховання дітей та молоді в навчальних закладах є сприяння набуттю дітьми та молоддю досвіду патріотичних дій, виховання їх у дусі патріотичного обов'язку.

Форми, методи та прийоми роботи з національно-патріотичного виховання повинні обиратися, враховуючи вікові особливості учнів, їх уподобання й інтереси, можливості спілкування в мережі Інтернет, традиції навчальних закладів й місцевих громад, можливості партнерів.

Популярними нині формами національно-патріотичного виховання є: інтерактивна патріотична зарядка; творчий проект «Алфавіт мого міста»; тематичний (національно-патріотичний) клуб вихідного дня; майстер-клас із виготовлення арт-листівок для українських воїнів; колективна гра зі створення панно «Україна – моя країна!»; авторський стріт-арт на асфальті крейдою (малюнок і назва); гра-репортаж «Видатні імена сучасної України»; звіт-мандрівка «Сюжетні замальовки рідного краю»; патріотичний флеш-моб; презентація ролику (мультфільму) на патріотичну тематику, виготовленого дітьми; зустрічі з цікавими земляками-патріотами; акція-пересувна виставка «Маємо знати свої права»; реконструкція історичних подій; виготовлення плакатів чи постерів (вітальних, узагальнюючих, символічних); портфоліо родинних реліквій і/чи традицій; написання книги пам'яті (родини, школи, району, міста); станційні ігри (квест «Знайди Декларацію – врятуй незалежність»); створення інфографіки (шевронів, подій); «живий музей»; реальні або віртуальні подорожі (історичними музеями України чи місцями історичних подій); конкурси есе, біографічних розвідок; тренінги (міні-, презентаційні, інформаційно-просвітницькі); флеш-моби (візуалізація державних чи національних символів, контурів кордонів України); лото «Меморі» (створення карток на запам'ятовування дат, назв місць, діячів та їхніх висловлювань, пов'язаних із здобуттям Україною незалежності, Днем Конституції та програвання); кастинг і розучування патріотичних пісень тощо.

Окремої уваги заслуговує волонтерська діяльність педагогів, учнів, батьків, яка сприяє встановленню соціальних зв'язків, опануванню дітьми новими вміннями шанобливого й відповідального ставлення, формуванню у них соціально значущої ініціативності, прагнення пожертвувати в ім'я України вільним часом, здійснити альтруїстичний вчинок.

Рекомендуємо розвивати мережу історичних клубів у школах, ліцеях, коледжах, позашкільних навчальних закладах, що дасть можливість учням глибше ознайомитися з історією рідного краю, держави, досліджувати маловідомі факти минулого українського народу (див. *проекти Українського інституту національної пам'яті* – www.memory.gov.ua/). Ефективність національно-патріотичного виховання значно можуть посилити відвідування місць значних історичних подій з подальшим глибоким обговоренням, віртуальні екскурсії історико-краєзнавчими музеями України.

Особливою формою роботи має стати створення та популяризація діяльності регіональних Центрів військово-патріотичного виховання дітей та молоді, головними завданнями яких є фізична і професійна підготовка дітей та учнівської молоді до служби в Збройних Силах України, патріотичне виховання

на традиціях українського козацтва, пропаганда здорового способу життя, волонтерська та пошукова робота; проведення масових заходів, спрямованих на підвищення рівня знань молоді про стандарти НАТО та престижності проходження військової служби за контрактом у Збройних Силах України.

Героїчні й водночас драматичні події останнього часу спонукають до оновлення експозицій шкільних музеїв та кімнат бойової слави, зокрема щодо інформації про учасників АТО та волонтерів. На часі використання усіх можливостей музейної педагогіки, а саме проведення інтерактивних занять у музейних залах, світлицях.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді передбачає комплексну, системну і цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої національно-патріотичної свідомості. Звідси ефективність процесу національно-патріотичного виховання дітей і молоді зростає за умови активного залучення сім'ї як ключового суб'єкта виховання. Доцільно проводити батьківські збори, всеобучі, консультації, бесіди індивідуального характеру з питань виховання громадянина-патріота.

З метою вивчення та популяризації кращого педагогічного досвіду на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» створено банк даних досвіду виховної роботи. Радимо навчальним закладам України під час проведення виховних заходів використовувати представлені матеріали (<http://www.imzo.gov.ua/>, Розділ Позашкільна освіта та виховна робота – Банк досвіду виховної роботи).

Звертаємо увагу, що у 2017 році відзначається 100-річчя початку подій Української революції 1917-1921 років. З метою збереження пам'яті про цю історичну подію, вшанування пам'яті її учасників рекомендуємо провести:

практичні конференції, семінари, круглі столи, тематичні уроки, лекції, бесіди, присвячені подіям та постатям Української революції 1917-1921 років;

експозиції та виставки архівних документів, речових пам'яток і фотоматеріалів, спрямованих на донесення інформації про події Української революції 1917-1921 років, підвищення інтересу до історії України у молоді;

«тижні історії» з відвідуванням учнями сучасної експозиції Музею Української революції 1917-1921 років Національного музею історії України.

Важливим чинником національно-патріотичного виховання є феномен Майдану – промовистого свідчення жертвовності заради безумовного дотримання прав людини та поваги до людської гідності, відстоювання загальнонаціональних інтересів відмовою учасників від особистого заради досягнення спільної мети. 20 лютого – у День Героїв Небесної Сотні рекомендуємо вшанувати подвиг Героїв Небесної Сотні проведенням в усіх навчальних закладах єдиного уроку, загальношкільних лінійок та позакласних виховних заходів. Зміст виховних заходів має позиціонувати Майдан як форму небаченого дотепер у світовій історії мирного колективного протесту українців у відповідь на порушення базових прав людини і громадянина з боку недемократичного політичного режиму в країні.

Важливо, щоб кожен навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

2. Особливої уваги потребують питання превентивного виховання

Превентивне виховання - це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямованої на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального оточення, профілактику і корекцію асоціальних проявів у поведінці дітей і молоді, на їх допомогу і захист.

На законодавчому рівні превентивне виховання регламентується положеннями законів України: «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; наказами Міністерства: від 25.11.2011 № 1358 «Про виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1039 «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні», від 11.06.2012 № 677 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту з формування громадянської культури та підвищення рівня толерантності у суспільстві», від 03.03.2016 № 214 «Про затвердження Плану заходів МОН з виконання Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року», від 08.04.2016 № 405 «Про затвердження плану заходів Міністерства освіти і науки щодо протидії торгівлі людьми на період до 2020 року».

Превентивне виховання має бути цілеспрямованою системою заходів правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, освітнього, інформаційно-освітнього та організаційного характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних установок, запобігання вживанню наркотичних речовин, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих стосунків у дітей та учнівської молоді.

Основні завдання превентивного виховання дітей і молоді:

створення умов для формування позитивних якостей особистості в процесі різноманітних видів трудової, навчальної, позашкільної й іншої діяльності, що сприяють інтелектуальному, морально-етичному, естетичному розвитку, виробленню стійкості до негативних впливів;

забезпечення соціально-психологічної діяльності, педагогічно зорієнтованої на протидію втягування дітей і молоді в негативні ситуації;

надання комплексної психолого-педагогічної та медико-соціальної допомоги тим неповнолітнім, які її потребують;

стимулювання неповнолітніх до здорового способу життя і позитивної соціальної орієнтації, сприяння валеологізації навчально-виховного процесу, навчанню з раннього віку навичкам охорони власного життя і здоров'я;

сприяння виробленню інтегрованих міждисциплінарних підходів при підготовці спеціалістів (педагогів, психологів, медиків, соціологів, юристів, соціальних працівників), батьків та ін., об'єднанню зусиль різних суб'єктів превентивної роботи.

Превентивну роботу необхідно проводити з усіма дітьми, починаючи з дошкільного віку, з метою попередження відхилень у поведінці, особливо з тими, хто перебуває у складних життєвих обставинах, характеризується негативною поведінкою, а також з тими, хто став на шлях асоціальної і протиправної поведінки.

Одним із дієвих способів встановлення безпечного, комфортного середовища у навчальному закладі, вирішення учнівських конфліктів та примирення серед однолітків є створення у навчальних закладах шкільних служб порозуміння за допомогою медіаторів (посередників). Діяльність цих служб дозволяє формувати у школярів навички співпраці, будувати ефективну систему вирішення конфліктних ситуацій у закладі, забезпечувати психологічно здорове середовище в учнівському колективі. З цією метою рекомендуємо впроваджувати інтерактивні форми роботи за навчально-методичним посібником «Організація роботи з розв'язання проблем насильства в школі» (схвалений для використання у загальноосвітніх навчальних закладах на засіданні науково-методичної комісії з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України від 22 травня 2012 року, протокол № 2).

Проблеми нелегальної міграції і торгівлі людьми останнім часом набули надзвичайного поширення у країні, постійно змінюючись та ускладнюючись. Сьогодні здійснюється активізація профілактичної роботи, спрямованої на розвиток правосвідомості молодого покоління, формування його активного, адаптивного життєвого стилю, відповідальності за власне життя, умінь об'єктивної оцінки суспільних небезпек. Реалізація зазначених завдань забезпечується розробленими методичними рекомендаціями та посібниками щодо впровадження програми виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми «Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція», схваленими для використання у загальноосвітніх навчальних закладах на засіданні науково-методичної комісії з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти МОН України від 14 жовтня 2014 року /протокол № 3/. Під час обговорення тем учні матимуть змогу засвоїти й надалі вибудувати соціально очікувані моделі поведінки свідомого громадянина, а також прийнятні для них конструктивні стратегії поведінки у небезпечних ситуаціях.

Сучасний погляд на виховання дітей заснований на особистісно-орієнтованому підході, який вимагає від педагога знання інноваційних технологій. Дієвими є моделювання різноманітних ігрових форм і методів, які повинні виховувати в учнів переконання, формувати навички та вміння протистояти негативним явищам у суспільстві. Це рольові ігри, програвання

ситуацій, використання малюнків, різноманітні тренінги, робота в малих групах тощо. Залишаються актуальними превентивні бесіди. Обов'язковим елементом є правоохоронна, правова та медико-оздоровча робота.

У профілактиці ризикованої та протиправної поведінки важливу роль відіграє просвітницько-профілактична діяльність, що спрямована на попередження негативних явищ через формування у дітей та підлітків знань, умінь та навичок, які сприяють відповідальній, адаптивній, безпечній поведінці.

Національна поліція України в тісному партнерстві з Міністерством освіти і науки України, Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, Проектом «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» (Агрітім Канада Консалтинг), Координатором проектів ОБСЄ в Україні, Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда-Україна», Всеукраїнським громадським центром «Волонтер» та громадською організацією «VisionZero» підготувала профілактичну програму «Школа і поліція» для навчальних закладів, яка включає в себе тематичні заняття тривалістю по 45 хв. для попередження ризикованої та протиправної поведінки серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів; методичні рекомендації щодо підготовки та проведення цих занять працівникам поліції.

Реалізація профілактичної програми «Школа і поліція» спрямована на налагодження відкритого продуктивного діалогу учнів з працівниками поліції при обговоренні важливих правових проблем та формування їхньої правосвідомої поведінки як у школі, так і поза нею.

При такому партнерстві школа і правоохоронний орган — це одна команда, а роль працівника правоохоронного органу розширюється і включає профілактику та втручання на ранній стадії. Присутність правоохоронця у школі розглядається не як показник наявної небезпеки, а як показник гарантії безпеки та формування середовища, сприятливого для навчання. Для юних громадян наявність поліцейських машини перед школою має стати ознакою того, що відбувається щось позитивне, а не негативне.

У навчальних закладах міст Івано-Франківська, Львова, Одеси та Києва розпочнеться з нового 2016/2017 навчального року впровадження експериментальної моделі співпраці навчальних закладів і поліції «Шкільний офіцер поліції». Для зазначеної діяльності будуть відібрані працівники поліції, які пройшли спеціальне навчання та призначені шкільними офіцерами поліції.

Поліцейські зосереджуватимуть свою роботу на проведенні просвітницько-профілактичних занять з учнями за програмою «Школа і поліція»; проведенні індивідуальних зустрічей з учнями та/або їхніми батьками (особами, які їх замінюють); забезпеченні вчасного та ефективного реагування на виклики керівників навчальних закладів; участі у батьківських зборах і педагогічних радах з метою проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед батьків та педагогічних працівників щодо попередження негативних явищ у дитячому середовищі.

3. Фізичне виховання є невід'ємною складовою превентивної освіти

Одним із важливих завдань сучасної школи є виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців).

Реалізація цих завдань має вирішуватися за напрямками:

- створення в навчальному закладі безпечних та нешкідливих умов навчання, режиму роботи, умов для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я, формування гігієнічних навичок та засад здорового способу життя дітей та учнівської молоді;
- організацію оптимального рухового режиму: уроки фізичної культури, фізкультурно-оздоровчі заняття, заняття у фізкультурних гуртках і спортивних секціях, групах загальної фізичної підготовки, групах лікувальної фізичної культури, спортивних школах, клубах за інтересами;
- стимулюванням до самостійних фізичних вправ та до виконання домашніх завдань з фізичної культури.

Важливо дотримуватись вимог щодо проведення фізкультурних хвилинок під час уроків, які потребують підвищеної уваги та значного інтелектуального напруження. Звісно, це не має прямого впливу на процес фізичного розвитку, але дозволяє «перезавантажити» увагу учнів, зняти зайве навантаження, підвищити ефективність засвоєння навчального матеріалу, сприяючи збереженню здоров'я дітей.

Навчальні заклади, управління (департаменти) освіти і науки та охорони здоров'я держадміністрацій, «Центри здоров'я», лікувально-фізкультурні диспансери, обласні, Київське міське управління з фізичного виховання та спорту Комітету з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України мають всебічно сприяти участі дітей та учнівської молоді в спортивно-масових заходах у позаурочний та канікулярний час, залучати до організації і проведення педагогічні колективи навчальних закладів, позашкільні спортивні установи, спеціалістів ДЮСШ та спортивних товариств, видатних спортсменів, медичних працівників. Для залучення учнів до занять у спортивних гуртках, секціях, як однієї з форм рухової активності, доцільно співпрацювати з дитячими юнацькими спортивними школами, представляючи їм на пільгових умовах базу для проведення занять, в свою чергу маючи можливість використовувати їх обладнання для проведення уроків фізичної культури, а також запрошувати представників дитячих юнацьких спортивних шкіл на батьківські збори. Під час проведення спортивно-масових заходів бажано проводити показові виступи вихованців спортивних гуртків, секцій для ознайомлення дітей з видами спорту, які культивуються на базі дитячих юнацьких спортивних шкіл.

Усі внутрішні змагання є частиною загального плану роботи навчального закладу і проводяться у відповідності до календарного плану спортивно-масових заходів, затвердженого директором.

Змагання мають проводитись організовано та урочисто, за участю педагогічного колективу, батьків і громадськості. При цьому особливу увагу

необхідно приділити питанням безпеки та попередження травматизму дітей, обов'язкового лікарського контролю

Спортивно-масові заходи, які проводяться за участю дітей та учнівської молоді установами і організаціями, що не належать до системи освіти, мають бути узгоджені з управліннями (департаментами) освіти і науки держадміністрацій та проводитись у позаурочний час.

Формування здорового способу життя – це забезпечення повноцінного розвитку дітей і молоді, охорона та зміцнення їхнього здоров'я, фізичних здібностей особистості, гармонії тіла і душі; виховання потреби у регулярних заняттях фізичною культурою, у прагненні до оволодіння санітарно-гігієнічними знаннями і навичками, вміння правильно поводитись у критичних життєвих ситуаціях і надавати необхідну допомогу собі та оточуючим.

З метою формування у дітей навичок здорового способу життя та підвищення рухової активності радимо впроваджувати в практику роботи різноманітні соціальні проекти.

Одним із таких проектів є соціальний футбольний проект «Відкриті уроки футболу», започаткований Федерацією футболу України.

Він передбачає використання різноманітних організаційних форм: розважальних футбольних ігор, уроків, змагань, конкурсів тощо, за принципом «спорт для всіх», які стають потужним виховним інструментом для попередження дитячих конфліктів і дитячої злочинності, на що спрямована співпраця з Департаментом у справах дітей МВС України.

Позакласна робота в загальноосвітньому навчальному закладі включає спортивні змагання (класифікаційні та некласифікаційні), змагання за шкільною програмою, конкурси, веселі старты, фізкультурні свята, учнівську олімпіаду з фізичної культури, спортивні вечори, дні здоров'я тощо.

Наголошуємо на важливості співпраці з батьками щодо забезпечення оптимального рухового режиму дітей. Тільки спільним зусиллям педагогів, батьків, державних та громадянських інституцій можливо досягти найкращого результату.

Основна мета керівників навчальних закладів - створити умови, що сприяють формуванню, зміцненню та збереженню фізичного і психічного здоров'я учнів засобами фізичної культури та спорту. З метою поліпшення здоров'я і фізичної підготовленості школярів, оптимального використання навчально-спортивної бази загальноосвітніх навчальних закладів у позаурочний час, удосконалення кадрового забезпечення та заохочення педагогічних працівників і фахівців фізичної культури до позакласної роботи з учнівською молоддю рекомендуємо в загальноосвітніх навчальних закладах увести посаду керівника секції спортивного напрямку.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 07.09.2011 № 1030, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23 листопада 2011 р. за № 1336/20074, з метою піднесення ролі фізичного виховання, виявлення творчих вчителів фізичної культури, підвищення рівня їх професійної майстерності, розвитку шкільного футболу та популяризації засад здорового способу життя проводиться Всеукраїнський конкурс «Інноваційний

урок фізичної культури та урок фізичної культури з елементами футболу» у роки, що не збігаються з проведенням Всеукраїнського конкурсу - «Учитель року» в номінації «Фізична культура».

Хід проведення конкурсу та матеріали учасників оприлюднюються в періодичних фахових виданнях та офіційному веб-сайті Інституту модернізації змісту освіти.

4. Роль художньо-естетичного виховання в становленні особистості

Естетичне виховання пов'язане з естетичним розвитком особистості у всіх сферах її діяльності – вміння відчувати й розуміти прекрасне в особистому й громадському житті, в природі, праці, мистецтві. Воно покликане також пробуджувати в учнів бажання створювати прекрасне й боротися з усім потворним. Із естетичного ставлення до дійсності впливають завдання школи в галузі естетичного виховання, а саме:

- стимулювання естетичних потреб;
- прищеплення естетичного сприйняття і почуття;
- вироблення естетичних понять, смаків, оцінок і думок;
- плекання естетичних ідеалів;
- виявлення й розвиток художніх творчих здібностей учнів у різних видах діяльності та галузях мистецтва.

Естетичне виховання, що проводиться на уроках, доповнює позакласна робота у різних гуртках: драматичних, виразного читання, літературних, хореографічних, художньої гімнастики, образотворчого мистецтва, у хорах, оркестрах, ансамблях. Значна частина роботи припадає на позашкільні заклади: Малі академії мистецтв, центри естетичної творчості дітей та молоді, мистецькі дитячі студії, бібліотеки, дитячі опери, лялькові театри, дитячі кінотеатри й філармонії, туристські станції та станції юних натуралістів, спортивні комплекси, дитячі організації України тощо. Велике значення для піднесення естетичного виховання має участь дітей у конкурсах і оглядах художньої самодіяльності, фестивалях, олімпіадах, концертних програмах, художніх виставках, відзначенні народних і шкільних свят, обрядах, порадах, іграх і забавах.

Прекрасним засобом естетичного виховання школярів виступає природа. Вихованню любові до прекрасного в природі сприяють екскурсії, походи, прогулянки, вивчення творів мистецтв, присвячених природі.

Кабінет географії прикрашений фотографіями красивих пейзажів, кабінет літератури – цитатами великих поетів та письменників, кабінет історії – репродукціями відомих картин, стимулюватиме школярів до вчитування і вдивляння в те, що їх оточує. Відповідно і навчатися з часом цінувати мистецтво.

Розвиток здібності бачити прекрасне у творчій праці, будити радість активної участі в ній, розуміння її високого призначення, створення святкової естетичної обстановки трудової діяльності – ось необхідні шляхи естетичного виховання.

Естетичне (мистецтво) формує високий рівень духовних якостей (естетичну свідомість), тобто духовний потенціал, на ґрунті якого плекається емоційність і чуттєвість. Естетичні почуття особистості стають чуттєвим індикатором і допомагають визначити користь або шкоду того чи іншого явища, виступають збудниками поведінкових реакцій. Людина, яка закохана в красу, насолоджується нею, підсвідомо переймає потребу високої моральності. Саме такий рівень моральності починається тоді, коли поведінкою особистості керують не стільки примусові моральні почуття, чи знання поведінкових норм, скільки естетичні ідеали, смаки, оцінки; коли гарний вчинок стає не моментом самозакоханості, а приносить естетичну радість, коли жити так стає просто приємніше і необхідніше для неї самої.

В пошуках моральних та естетичних орієнтирів доцільно звернутись до мистецтва, яке акумулює систему загальнолюдських цінностей та ідеалів і які можуть послужити змістом духовного розвитку, гуманізації особистості. Саме під естетичним впливом мистецтва найповніше прокидається і активізується моральний потенціал людини з її почуттями, знаннями, переконаннями, мотивами, нормами поведінки.

Діти мають обов'язково відвідувати історичні, краєзнавчі, художні музеї, виставки картин, скульптур, фотографій. Вони вчитимуться не тільки цінувати прекрасне, але й створювати щось власними руками. Тому у всіх навчальних закладах повинні існувати виставки, на яких представлені плоди творчості дітей.

Глибокий і багатогранний народний погляд на красу. Народна педагогіка, як запобіжлива, профілактична лінія, виражена надзвичайно чітко і сильно, спрямована на попередження потворних дій і вчинків. Варто привернути увагу до тих численних народних прислів'їв, приказок, гумористичних і статичних оповідань і пісень, які засуджують хиби й вади недостойної поведінки людини, а також із особливою піднесеністю актуалізувати ту частину українського фольклору педагогічного змісту й спрямованості, яка роз'яснює й пропагує народні чесноти й красу гарних вчинків людини, доблесні риси українців.

Впровадження елементів народної культури на якісно високому рівні естетичного сприйняття, засвоєння і переростання у норми життя – важливий важіль піднесення естетичного виховання.

5. Розвиток знань, світогляду, екологічних умінь, навичок і культури засобами натуралістичної роботи

Основними завданнями еколого-натуралістичного виховання дітей та учнівської молоді на 2016-2017 навчальний рік є забезпечення безперервності і наступності освітньо-виховної роботи, створення умов для виявлення, розвитку творчих здібностей учнів (вихованців, слухачів) у процесі пізнавально-творчої діяльності в гуртках, секціях та інших творчих об'єднаннях загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів.

На реалізацію цих завдань спрямовано ряд нормативних документів, прийнятих у 2016 році: Положення про учнівські лісництва (наказ Міністерства освіти і науки України від 30.01.2016 № 66, зареєстровано в Мін'юсті України

27 березня 2016 року №339/26784); Положення про Всеукраїнську дитячу спілку «Дитячий екологічний парламент» (наказ Міністерства освіти і науки України від 21 квітня 2016 року № 444, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 травня 2016 року №738/28868); Положення про Всеукраїнський форум учнівських трудових об'єднань (наказ Міністерства освіти і науки України і Мінсоцполітики 22.02.2016 року №139/158, зареєстровано в Мін'юсті України 14 березня 2016 №387/28517).

Перспективним напрямом еколого-натуралістичного виховання є соціальне партнерство з навчальними закладами інших типів, науково-дослідними установами, соціально орієнтованим бізнесом.

В 2016 році Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді спільно з фахівцями компанії «Сингента» започатковано довгостроковий дослідницький проект з вирощування сучасних гібридів овочевих культур, який здійснюється у рамках програми запровадження STEM-освіти з агробіологічного профілю та є однією з освітніх ініціатив компанії щодо реалізації підписаного у березні Українського пакту заради молоді, організатором якого виступив Центр «Розвиток КСВ».

У форматі «STEM-освіта» продовжується реалізація наукового проекту за напрямками: «Енергоефективність та енергозбереження», «Енергоаудит будівлі навчального закладу» та «Агробіологічний експеримент (дослідження рослин та ґрунту в польових умовах)». Ці та інші дослідницькі проекти будуть презентовані на віртуальному ярмарку науково-дослідницьких проектів ICAR (Invent, Create and Research).

У 2016-2017 навчальному році з метою підвищення рівня еколого-просвітницької та природоохоронної діяльності, формування екологічної культури учнівських колективів загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів спільно з Торговельною мережею «Фокстрот. Техніка для дому» Національним еколого-натуралістичним центром заплановано проведення Всеукраїнського конкурсу для учнівської молоді «ЕКОклас».

У поточному році Міністерством освіти і науки України, Міністерством соціальної політики України, Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді, державним підприємством «Український дитячий центр «Молода гвардія» започатковано проведення щорічного Всеукраїнського форуму юних екологів та Всеукраїнського форуму учнівських трудових об'єднань.

Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді є координатором Всеукраїнського конкурсу винахідницьких і раціоналізаторських проектів еколого-натуралістичного напрямку, Всеукраїнського конкурсу «Юний селекціонер і генетик», Всеукраїнського конкурсу досягнень юних зоологів і тваринників, Всеукраїнського чемпіонату з інформаційних технологій «Екософт-2017», Всеукраїнського форуму учнівської та студентської молоді «Дотик природи» та ряду інших. Презентацією юннатівських досягнень має стати Всеукраїнська виставка творчості юних натуралістів України.

Проведення Всеукраїнських організаційно-масових заходів доповнюється заходами патріотичного спрямування відповідно до еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти, а саме:

Всеукраїнський фестиваль «Україна - сад»;

Всеукраїнський конкурс з квітникарства і ландшафтного дизайну «Квітуча Україна»;

Всеукраїнський фестиваль «Українська паляниця»;

Всеукраїнський юнацький фестиваль «В об'єктиві натураліста»;

Всеукраїнський заочний конкурс робіт юних фотоаматорів «Моя країна – Україно!»;

Всеукраїнська дитячо-юнацька еколого-патріотична гра «Паросток».

Особливу увагу звертаємо на Всеукраїнський юнацький фестиваль «В об'єктиві натураліста», який щороку має тематичну спрямованість та висвітлює екологічні проблеми в Україні.

Героїчні й водночас драматичні і трагічні події останнього періоду спонукають до оновлення експозицій юннатівських Музеїв хліба.

Дієвим засобом патріотичного виховання у гуртках біологічного профілю є ознайомлення вихованців з науковими досягненнями українських вчених із світовим ім'ям (В. І Вернадського, С. Г. Навашина, М. Г. Холодного, Д. К. Заболотного, О. В. Палладіна, М. М. Гришка), життя і діяльність яких були і залишаються яскравим прикладом наукового подвигу як прикладу служіння Батьківщині, самовідданості науці, важливості наполегливості, принциповості.

У новому навчальному році рекомендуємо направити зусилля педагогічних колективів на удосконалення інтерактивного освітнього простору, що створює додаткові можливості для навчання юних екологів, біологів, дітей, які цікавляться аграрним дослідництвом. Сьогодні напрацьовано досвід проведення заходів із використанням сучасних комп'ютерних технологій, а саме: Всеукраїнського турніру юних натуралістів, Інтернет-олімпіади «Крок до знань». Наразі відкриття електронного ресурсу навчально-інформаційного призначення «Е-школа» запропоноване ТОВ «Київське енергетичне Агентство».

З метою інтеграції національної освіти в європейський та світовий освітній простір юні натуралісти України беруть участь в міжнародних конкурсах: міжнародному конкурсі науково-технічної творчості школярів «Intel ISEF 2017», міжнародному конкурсі молодіжних проектів з енергоефективності «Енергія і середовище», Міжнародній Олімпіаді Проектів I-SWEEP, міжнародному конкурсі INFORMATRIX, міжнародному конкурсі INESPO, конкурсі винахідників «Leonardo Da Vinci», олімпіаді екологічних проектів INEPOEuroasia, щорічній Білоруській конференції учнів, Білоруському конкурсі науково-біологічних робіт учнів загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, Міжнародному Фестивалі молодих науковців E(x)plory, Міжнародному Форумі IFSES 2016 (International Forum for Science and Engineering Students) тощо.

В рамках міжнародної науково-освітньої програми GLOBE продовжується Всеукраїнська учнівська фенологічна кампанія «Вишнева Україна».

6. Підготовка підростаючого покоління до дорослого, сімейного життя – одне з головних завдань сучасної школи

Сім'я та школа мають спільну мету – виховання всебічно розвиненої гармонійної особистості, яка здатна реалізувати себе в професійному, громадянському і сімейному аспектах.

Шалений ритм життя та напружений робочий графік батьків створили ціле покоління дітей, що страждають від браку уваги. Сьогодні вкрай необхідно допомогти учням у майбутньому бути свідомими батьками, готовими до подолання труднощів у сімейному житті; навчити у майбутньому посправжньому любити дітей, берегти та зміцнювати сім'ю; забезпечити духовно-моральну основу особистості.

Питання підготовки дітей та молоді до сімейного життя слід інтегрувати у зміст освіти початкової, середньої і старшої школи.

У початковій школі дітей варто знайомити з такими поняттями, як сім'я, права і обов'язки її членів, сімейні традиції, материнство і батьківство, гендерна рівність.

У середніх і старших класах вивчення навчальних предметів дає широкі можливості для поглиблення й розширення знань учнів у цьому напрямі. Так, на уроках української літератури розкривається моральна краса людей, їхнє уявлення про здоров'я, щастя, кохання, сімейне благополуччя. На уроках історії учнів можна ознайомити з розвитком шлюбно-сімейних відносин, з сім'єю як соціальним явищем. На уроках правознавства – зі змістом основних положень законодавства про сім'ю, шлюб, державний захист сім'ї та дитинства. На уроках з основ здоров'я радимо розглядати основні функції сім'ї та обов'язки членів родини щодо збереження здоров'я, стосунки та взаєморозуміння в сім'ї, правила спілкування в сім'ї.

Продовжується робота щодо впровадження курсу за вибором «Сімейні цінності» в навчально-виховний процес загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів України для 8-10-х класів у формі факультативу, курсу за вибором, гурткової роботи, класних годин, окремих бесід та батьківських всеобучів.

Найбільш ефективним методом навчання, який дозволяє застосувати отримані знання на практиці, є тренінг. Люди ефективніше вчаться, якщо вони є активними учасниками цього процесу. Учні за допомогою різноманітних технік, вправ та ігор, які представлені у курсі, слід залучати до процесу аналізу та відображення їхнього власного досвіду. Формування в групі атмосфери довіри є надзвичайно важливим для досягнення успіху загального процесу. Способи і методи навчання мають активно впливати на систему цінностей та виховувати здатність і бажання до дії.

Для глибшого усвідомлення учнями змісту курсу «Сімейні цінності» пропонуємо педагогам паралельно проводити роботу з батьками учнів, застосовувати форми роботи в трикутнику «батьки – діти – учителі».

Матеріали курсу «Сімейні цінності» розміщено на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (www.imzo.gov.ua) у розділі «Позашкільна освіта та виховна робота – Проект «Сімейні цінності».

7. Професійна орієнтація та допрофільна підготовка

В сучасних умовах є необхідним оновлення цілей і змісту профорієнтаційної роботи, переорієнтація традиційних форм і методів її організації у напрямі формування рефлексивного, творчого ставлення молоді, яка навчається, до власної життєвої і професійної перспективи, створення дієвих умов (організаційних, інформаційних, методичних, психолого-педагогічних тощо) для допомоги їй в активному та свідомому професійному самовизначенні та просуванні до вершин професіоналізму в межах бажаного або ж вже обраного виду праці.

Змістом сучасної профорієнтаційної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах має бути: формування в учнів ставлення до себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, усвідомлення своєї індивідуальної неповторності, відповідальності та впевненості у досягненні майбутнього професійного успіху; активізація процесів самопізнання, самооцінки та актуалізація потреби у самовдосконаленні; формування системи знань учнів про специфіку профільного навчання як першого кроку до оволодіння обраною професією (для 8-9 класів), стратегію і тактику реалізації визначених напрямів власного кар'єрного зростання у майбутньому; ознайомлення учнів із способами і прийомами прийняття обґрунтованих рішень про вибір майбутнього профілю навчання і майбутньої професії, забезпечення їх практичним досвідом пошуку необхідної інформації для розробки або ж удосконалення індивідуальної освітньої траєкторії та стратегії професійного зростання у майбутньому.

Основою для узагальнення учнем здобутих знань, необхідних для професійного самовизначення, є курси профорієнтаційного спрямування. Міністерством освіти і науки України надано гриф навчальним програмам курсів за вибором «Людина і світ професій» для учнів 8-9 класів та «Побудова кар'єри», які розраховані на 9, 18, 35, 70 год. і рекомендовані до використання в загальноосвітніх навчальних закладах, ресурсних центрах освітніх округів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, опорних школах територіальних об'єднань громадян у 8, 9, 10 та 11 класах за рахунок годин варіативної складової навчальних планів, курсів за вибором факультативів.

Зазначені навчальні програми мають відповідне методичне забезпечення: робочі зошити, навчальні посібники, словник-довідник з професійної орієнтації, бібліографічний довідник, а також низку додаткових посібників для роботи класного керівника, вчителів-предметників, практичних психологів і заступників директора з виховної роботи.

Для вирішення завдань допрофільної підготовки, соціальної інтеграції та професійного самовизначення учнів на базі Національного еколого-натуралістичного центру організовано роботу *Природничої школи учнівської молоді* (ПШУМ) у наукових відділеннях за напрямками: природничий (секції біології, хімії, біоінформатики); аграрний (секції агрономії, садівництва, лісознавства, бджільництва, ветеринарії); декоративно-прикладний (секції народних ремесел, флористики та фітодизайну); людинознавчий (секції психології, соціології, медицини); наукових стажувань тощо. Продовжено навчання у Всеукраїнському інституті біологічних стажувань обдарованих школярів (ботаніка, зоологія, гідробіологія, біохімія), шкільній аспірантурі у галузі клітинної та молекулярної біології, біохімії тощо.

8. Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти і науки України протоколом №1 від 13.04.2016 «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах»:

посібник «Управління процесом формування ділових якостей старшої школи» (автор: Л. А. Мартинець);

навчально-методичний комплект: тренінгова програма для дівчат-підлітків «Вчимося керувати емоціями» та робочий зошит до тренінгової програми «Вчимося керувати емоціями» (автори-упорядники: О. К. Васлоян, В. Л. Москаленко, К. А. Новохатня);

методичні рекомендації до проведення просвітницько-профілактичних занять з учнями 1-11 класів «Школа і поліція» (за заг. ред. Т. Журавель, К. Новохатньої, А. Шмалько).

Протоколом №2 від 29.06.2016 «Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах»:

посібник «Професійне самовизначення старшокласників в умовах освітнього округу» (автори: О. Л. Морін, Л. А. Гуцан, І. І. Ткачук, О. М. Пархоменко, З. В. Охріменко, Л. І. Гриценко; за ред. О. Л. Моріна);

корекційна програма «Діти і війна: навчання технік зцілення» (упорядники: В. Климчук, Н. Москвіна, О. Пряннічкова);

методичний посібник «Психосоціальна підтримка дітей 9-12 років «Знаю. Можу. Роблю» (автори: Ю. А. Луценко, М. І. Семенова);

«Сімейні цінності Василя Сухомлинського: тематичний збірник статей» (укладачі: Л. В. Корецька, В. І. Пріт, С. А. Ємельяненко, Л. П. Царик, Н. К. Наумова);

навчально-методичний посібник «Будуємо майбутнє разом»: програма профілактики конфліктів та правопорушень серед учнівської молоді» (за заг. ред. Т. В. Журавель, М. А. Снітко);

комплект: програма тренінгових занять для підлітків «Вибір до змін» та робочий зошит «Володар думок» (автори-упорядники: Т. В. Журавель, Н. М. Строева).

Повний список рукописів навчальних видань, які схвалені для використання у загальноосвітніх навчальних закладах науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної Ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України, розміщено на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (www.imzo.gov.ua) у розділі «Виховна робота. Схвалені рукописи».

9. Науково-методичною комісією з позашкільної освіти Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України протоколом №3 від 29.12.2015 «Схвалено для використання в позашкільних навчальних закладах»:

збірник «Навчальні програми художньо-естетичного напрямку позашкільної освіти» (заг. ред. І. В. Мосякової, І. В. Вержбицької, авт. колектив: Г. М. Шевченко, О. М. Мороз, І. В. Вержбицька, Л. Ю. Лебідь, О. М. Меркулова, Н. В. Олишевець);

збірник «Навчальні програми з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку. Хореографічний профіль» (заг. ред. Н. В. Борсук, авт. колектив: Н. О. Богусевич, Н. В. Борсук, І. В. Вержбицька, К. В. Іваницька, В. В. Куніцький, І. Ю. Мосякова, Т. К. Окушко, К. М. Опанасюк, Т. В. Шумоло);

збірник «Навчальні програми з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку» (заг. ред. А. В. Корнієнко, авт. колектив: І. Д. Бровко, А. В. Корнієнко, Н. В. Кіріченко, Н. О. Санько, О. Б. Худолей);

збірник «Навчальні програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям. Математика» (авт. колектив: М. О. Назаренко, А. М. Назаренко, А. І. Азаренкова, О. М. Горохова, К. В. Лукаш, Т. Л. Єфімова, О. А. Кононенко, С. О. Лихота, З. І. Черній);

збірник «Навчальні програми з позашкільної освіти» (заг. ред. О. А. Артеменко, Л. А. Дейдиш, авт. колектив: О. О. Кулігіна, Н. К. Трофіменко, В. С. Антипов, В. М. Жуматій, М. М. Лисенко, Є. М. Шиманський, Н. Б. Голота, І. В. Курінна, О. І. Коц, О. М. Шевченко, О. М. Степура, О. А. Артеменко);

навчальна програма «Оркестр народних інструментів» (В. П. Жуков, В. М. Будьонний).

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

збірник «Навчальних програм з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям. Математика» (авт. колектив: М. О. Назаренко, А. М. Назаренко, А. І. Азаренкова, О. М. Горохова, К. В. Лукаш, Т. Л. Єфімова, О. А. Кононенко, С. О. Лихота, З. І. Черній) (лист Міністерства освіти і науки України від 08.04.2016 №1/11-4659);

збірник «Навчальних програм з позашкільної освіти. Художньо-естетичний напрям» (заг. ред. Г. А. Шкури, Т. В. Биковського) (лист Міністерства освіти і науки України від 08.04.2016 №1/11-4657);

збірник «Навчальних програм з позашкільної освіти. Художньо-естетичний напрям» (заг. ред. Г. А. Шкури, Т. В. Биковського) (лист Міністерства освіти і науки України від 08.04.2016 №1/11-4658).

Навчальні програми з позашкільної освіти, які мають гриф Міністерства освіти і науки України, розміщено на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» (www.imzo.gov.ua) у розділі «Позашкільна освіта. Навчальні програми».

10. В планах роботи навчальних закладів необхідно передбачити заходи щодо відзначення таких важливих пам'ятних та ювілейних дат 2016-2017 навчального року, зокрема:

150 років від дня народження Михайла Грушевського, українського історика, громадського та політичного діяча, голову Центральної Ради Української Народної Республіки (1917-1918);

980 років (бл. 1036-1074) від дня народження Феодосія Печерського, давньоруського церковного письменника, просвітителя, одного з перших ігуменів Києво-Печерського монастиря;

200 років (1816-1907) від дня народження Михайла Корнійовича Чалого, українського педагога, культурно-освітнього діяча, біографа Т. Г. Шевченка, автора наукових праць з питань історії народної освіти й культури України;

190 років (1826-1874) від дня народження Памфіїла Даниловича Юркевича, видатного українського мислителя, філософа і педагога;

180 років (1836-1900) від дня народження Василя Степановича Гнилосирова, педагога, публіциста, просвітника;

180 років (1836-1900) від дня народження Олександра Яковича Кониського, педагога, письменника, публіциста, громадського діяча, організатора недільних шкіл;

180 років (1836-1911) від дня народження Павла Гнатовича Житецького, ученого, педагога, громадського діяча.

У 2017 році в галузі освіти і педагогічної науки відзначаються такі пам'ятні дати:

980 років (1037) від заснування бібліотеки Софійського собору, першої відомої бібліотеки в Київській Русі;

420 років (1597-1647) від дня народження Петра Семеновича Могили, українського богослова та мислителя, політичного, церковного і освітнього діяча, мецената, одного із найвизначніших організаторів і реформаторів освіти та церкви в Україні;

385 років (1632) від початку діяльності Києво-Могилянського колегіуму, першого вищого навчального закладу на території України;

380 років (1637) від виходу «Євангелія Учительного», видрукованого в друкарні Києво-Печерської лаври в перекладі українською мовою з виправленнями і вступним словом Петра Могили;

295 років (1722) від заснування Харківського колегіуму – другої після Києво-Могилянської академії школи з повним курсом наук для всіх верств населення;

240 років (1777-1831) від народження Івана Могильницького, українського культурно-освітнього і церковного діяча на західноукраїнських землях, борця

за поширення українських народних шкіл, автора першої в Галичині граматики української мови, підручників для українських народних шкіл, зокрема «Букваря»;

200 років (1817) від заснування Рішельєвського ліцею, закритого середнього навчального закладу підвищеного типу (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова);

200 років (1817-1885) від дня народження Миколи Івановича Костомарова, українського та російського історика, письменника, літературознавця, педагога, етнографа, фольклориста, суспільно-політичного діяча, одного із засновників Кирило-Мефодіївського братства;

190 років (1827-1893) від дня народження Леоніда Івановича Глібова, українського педагога, байкаря, поета-лірика, драматурга, публіциста, журналіста, видавця, культурно-освітнього діяча, одного з організаторів недільних шкіл;

180 років (1837) з початку видання діячами «Руської трійці» альманаху «Русалка Дністровая» – першої книги українською мовою в Галичині;

170 років (1847-1915) від дня народження Олександра Олександровича Русова, українського вченого, славіста, педагога, етнографа, фольклориста, статистика, музикознавця, громадського діяча, автора наукових праць із українського правопису, фольклористики, із питань педагогіки, методики викладання предметів у гімназіях тощо;

170 років (1847-1926) від дня народження Олександра Григоровича Барвінського, українського вченого, педагога, історика, літературознавця, публіциста, редактора, громадського та державного діяча, автора посібників, підручників, хрестоматій з української літератури для початкових шкіл, гімназій і вчительських семінарій;

150 років (1867) від виходу журналу «Учитель» – одного з перших педагогічних друкованих органів в Україні та першого світського періодичного видання Закарпаття, завданням якого було підвищення професійного рівня вчителів та сприяння освітньому розвитку простого народу;

150 років (1867-1931) від дня народження Остапа Макарушки, українського педагога, філолога, голови Українського педагогічного товариства «Рідна школа»;

140 років (1877-1943) від народження Наталії Дмитрівни Лубенець, українського педагога, фахівця в галузі дошкільного виховання, борця за організацію народних дитячих садків, уведення їх до загальної системи народної освіти;

140 років (1877-1937) від дня народження Степана Львовича Рудницького, українського вченого-географа, педагога-методиста, основоположника української наукової, політичної та демографічної географії, антропогеографії, політичної і демократичної географії, картографії; організатора географічної освіти в середніх та вищих навчальних закладах, автора першого україномовного посібника з географії для учнів початкових шкіл «Коротка географія України»;

140 років (1877-1921) від дня народження Миколи Дмитровича Леонтовича, українського композитора, музично-громадського діяча, хорового диригента, педагога, організатора першого українського симфонічного оркестру й хорової капели, активного учасника розбудови української національної музичної освіти і культури;

140 років (1877-1938) від дня народження Гната Мартиновича Хоткевича, українського письменника, перекладача, фольклориста, актора, режисера, композитора, музиканта, педагога, автора підручника «Історія України» для початкових і середніх класів та навчально-методичних посібників із питань музичного навчання та виховання молоді, теорії та історії бандурного мистецтва;

130 років (1887-1932) від дня народження Івана Івановича Завадовського, українського мовознавця і педагога, автора навчальних посібників із загального та українського мовознавства, методичних розробок і матеріалів для вчителів шкіл, зокрема «Українська мова», «Основи мовознавства»;

130 років (1887-1937) від дня народження Леся (Олександра-Зенона) Курбаса, українського театрального режисера, громадського діяча, актора, драматурга і публіциста, педагога;

130 років (1887-1937) від дня народження Олекси Наумовича Синявського, українського мовознавця, педагога, автора праць з української діалектології, граматики, фонетики, історії української літературної мови, посібників з української мови для учнів і вчителів школи і самоосвіти;

130 років (1887-1958) від дня народження Івана Артемовича Панькевича, українського мовознавця, літературознавця, історика, педагога, громадського діяча, одного із засновників товариства «Просвіта» і «Педагогічного товариства Підкарпатської Русі» в Ужгороді, автора шкільних підручників для молодших класів середніх шкіл, праць із літературознавства, фольклору Галичини, краєзнавства, педагогіки, у т. ч. народної;

120 років (1897-1983) від дня народження Федора Пилиповича Максименка, українського бібліографа-енциклопедиста, книгознавця, одного із фундаторів бібліотечно-бібліографічної справи в УРСР, основоположника вивчення основ бібліотечно-бібліографічних знань у навчальних закладах України;

120 років (1897-1984) від дня народження Андрія Ілліча Зільберштейна, українського педагога, фахівця в галузі дидактики, історії педагогіки, вищої школи, автора праць із проблем активізації пізнавальної діяльності школярів та студентів, історії педагогіки, проблемного навчання й використання наочності в навчанні;

110 років (1907-1992) від дня народження Михайла Семеновича Гриценка, українського педагога, фахівця у галузі історії педагогіки, автора наукових праць з історії школи в Україні, історії педагогіки, навчальних посібників з періодизації історії освіти, історії педагогіки для педінститутів УРСР тощо;

100 років (1917-1920) від заснування Українського товариства шкільної освіти, до якого входили організаційний, педагогічний та фінансовий відділи.

Товариством було розроблено план єдиної трудової школи, відкрито 16 українських шкіл, видано підручники українською мовою;

100 років (1917) від заснування Першої української гімназії імені Т. Шевченка (згодом Трудова школа імені Т. Шевченка), що перетворилася на своєрідну досвідну освітню установу, в якій проходили апробацію нові програми і підручники.

На замітку

Накази та інструктивно-методичні листи
Міністерства освіти і науки України з питань позашкільної освіти та
виховної роботи:

1. Наказ від 07.09.2000 № 439 «Про затвердження рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України».
2. Наказ від 31.10.2011 № 1243 «Про Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України».
3. Наказ від 25.11.2011 № 1358 «Про виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1039 «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні».
4. Наказ від 25.11.2011 № 1364 «Про Науково-методичну раду з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України» (зі змінами внесеними наказом МОН від 25.03.2016 № 332).
5. Наказ від 11.06.2012 № 677 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту з формування громадянської культури та підвищення рівня толерантності у суспільстві».
6. Наказ від 09.09.2014 № 1008 «Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс рукописів навчальної літератури для позашкільних навчальних закладів системи освіти».
7. Наказ від 27.10.2014 № 1232 «Про затвердження плану заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді».
8. Наказ від 08.04.2015 № 408 «Про затвердження Положення про наукові профільні школи учнівської молоді».
9. Наказ від 28.05.2015 № 582 «Про схвалення Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді».
10. Наказ від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах».

11. Наказ від 16.07.2015 № 768 «Про національно-патріотичне виховання в системі освіти».
12. Наказ від 02.02.2016 № 70 «Про проведення Всеукраїнського конкурсу рукописів навчальної літератури для позашкільних навчальних закладів системи освіти у 2016 році».
13. Наказ від 03.03.2016 № 214 «Про затвердження Плану заходів МОН з виконання Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року».
14. Наказ від 23.03.2016 № 312 «Про затвердження плану заходів у зв'язку з 75-ми роковинами трагедії Бабиного Яру».
15. Наказ від 04.04.2016 № 361 «Про заходи з виконання плану дій Кабінету Міністрів України на 2016 рік».
16. Наказ від 08.04.2016 № 405 «Про затвердження плану заходів Міністерства освіти і науки щодо протидії торгівлі людьми на період до 2020 року».
17. Інформаційно-методичний лист від 19.03.2014 № 1/9-151 «Про збереження системи позашкільної освіти в умовах обмеженого фінансування».
18. Інформаційно-методичний лист від 29.07.2014 № 1/9-382 «Про особливу відповідальність педагогічних та науково-педагогічних працівників».
19. Інформаційно-методичний лист від 13.08.2014 № 1/9-412 «Про проведення Уроків мужності».
20. Інформаційно-методичний лист від 19.08.2014 № 1/9-417 «Про навчальні програми з позашкільної освіти».
21. Інформаційно-методичний лист від 28.08.2014 № 1/9-429 «Про організацію фотовиставок»;
22. Інформаційно-методичний лист від 01.09.2014 № 1/9-441 «Про забезпечення прав дітей на позашкільну освіту».
23. Інформаційно-методичний лист від 17.10.2014 № 1/9-543 «Про відзначення 70-ї річниці вигнання нацистських окупантів з України».
24. Інформаційно-методичний лист від 22.10.2014 № 1/9-547 «Про підтримку позашкільної освіти та збереження мережі позашкільних закладів».
25. Інформаційно-методичний лист від 27.11.2014 № 1/9-614 «Про методичні рекомендації з патріотичного виховання».
26. Інформаційно-методичний лист від 29.01.2015 № 1/9-40 «Щодо збереження мережі позашкільних навчальних закладів».
27. Інформаційно-методичний лист від 17.02.2015 № 1/9-78 «Про організацію Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)».
28. Інформаційно-методичний лист від 09.04.2015 № 1/9-188 «Щодо заходів з відзначення у 2015 році 70-ї річниці Перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни».

29. Інформаційно-методичний лист від 23.04.2015 № 1/9-211 «Про відзначення Дня пам'яті та примирення і Дня Перемоги над нацизмом у Європі».
30. Інформаційно-методичний лист від 12.05.2015 № 1/9-23 «Щодо проведення Єдиного уроку пам'яті 18 травня 2015 року».
31. Інформаційно-методичний лист від 22.05.2015 № 1/9-255 «Про перегляд підходів з організації діяльності музеїв історичного профілю».
32. Інформаційно-методичний лист від 24.06.2015 № 1/9-302 «Щодо протидії пропаганді сепаратизму та антиукраїнській ідеології в системі освіти».
33. Інформаційно-методичний лист від 31.08.2015 № 1/9-410 «Про методичні рекомендації до відзначення 70-ї річниці завершення Другої світової війни».
34. Інформаційно-методичний лист від 22.09.2015 №1/9-448 «Щодо заходів з відзначення 25-ї річниці Революції на граніті».
35. Інформаційно-методичний лист від 25.09.2015 № 1/9-455 «Щодо заходів з відзначення Дня захисника України».
36. Інформаційно-методичний лист від 25.09.2015 № 1/9-459 «Про відзначення у 2015 році Дня захисника України».
37. Інформаційно-методичний лист від 30.10.2015 № 1/9-521 «Щодо відзначення 150-річчя з дня народження митрополита Української Греко-Католицької церкви Андрія Шептицького».
38. Інформаційно-методичний лист від 17.11.2015 № 1/9-549 «Щодо заходів до Дня пам'яті жертв голодоморів».
39. Інформаційно-методичний лист від 11.01.2016 №1/9-5 «Щодо відзначення Дня Соборності України».
40. Інформаційно-методичний лист від 05.02.2016 №1/9-66 «Щодо вшанування подвигу учасників Революції гідності й увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні».
41. Інформаційно-методичний лист від 24.03.2016 №1/9-148 «Про відзначення 25-ї річниці незалежності України».
42. Інформаційно-методичний лист від 28.04.2016 № 1/9-212 «Про відзначення Дня пам'яті та примирення».
43. Інформаційно-методичний лист від 12.05.2016 № 1/9-237 «Про вшанування Дня пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу».